

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

POVÍDKOVÁ TVORBA JANA ZÁBRANY
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Angelika Kašíková

Specializace v pedagogice: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Houdek

Plzeň, 2022

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 2022

.....
vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě chci poděkovat všem, kteří přispěli při zpracování mé bakalářské práce. Hlavní a největší poděkování pak patří panu Mgr. Lukáši Houdkovi, vedoucímu bakalářské práce, za jeho odbornou pomoc, vstřícnost, cenné rady a připomínky.

OBSAH

ÚVOD.....	2
1 POVÍDKA JAKO SAMOSTATNÝ ŽÁNŘ	3
1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ POVÍDEK.....	6
1.1.1 Historický vývoj na českém území	7
2 ŽIVOT JANA ZÁBRANY	9
3 LITERÁRNÍ TVORBA JANA ZÁBRANY	15
3.1 POEZIE	15
3.2 PŘEKLADY	16
3.3 PRÓZA.....	17
4 ROZBOR POVÍDEK	20
4.1 ZASAZENÍ PŘÍBĚHU DO KONTEXTU AUTOROVY DOBY.....	20
4.2 VYPRAVĚČ	20
4.3 JAZYK	22
4.3.1 Formální stránka	22
4.3.2 Jazykové rozbory	23
4.3.3 Jazykové roviny	24
4.3.3.1 Rovina foneticko-fonologická (hláskosloví)	24
4.3.3.2 Rovina morfoložická (tvarosloví).....	26
4.3.3.3 Rovina lexikální (slovní zásoba)	27
4.3.3.4 Rovina syntaktická (skladba)	30
4.3.3.5 Shrnutí poznatků z jazykových rovin a jejich vliv na čtenáře	31
ZÁVĚR	33
RESUMÉ.....	35
SEZNAM LITERATURY	36

ÚVOD

Motivací pro tuto kvalifikační práci je osobní zájem o žánr povídky. Primárně se zaměřením na české autory a jejich slovní zásobu.

Cílem práce je přiblížit problematiku povídky jako žánru v české literatuře v komparaci s románem a novelou. Dále se blíže seznámit s životem Jana Zábrany a jeho tvorbou. A následně se zabývat i jeho povídkami, u kterých se zaměříme na jejich formu a obsah. Pro tento účel bylo zvoleno dílo Povídky, které obsahuje všech 13 uměleckých textů autora.

V bakalářské práci je použita především metoda analýzy. Rozbor povídek je proveden z hlediska kontextu autorovy doby, vypravěčské formy, jazyka a jednotlivých jazykových rovin (foneticko-fonologické, morfologické, lexikální a syntaktické).

Práce je rozdělena do čtyř kapitol, které se dále člení na podkapitoly. V první kapitole se věnujeme povídce. Konkrétně jejímu chápání a postavení v rámci světové a české literatury, a následně i jejímu historickému vývoji. Ve druhé a třetí kapitole se zaměřujeme na život Jana Zábrany a jeho celoživotní tvorbu. Představíme si jeho poezii, překlady a prózu. Závěrečná kapitola je věnována praktickému rozboru povídek. Přiblížíme si období 50. let, co pro něj bylo charakteristické a čím bylo ovlivněno. Dále pak se zaměříme na vypravěčskou formu Jana Zábrany, a to konkrétně na její zvláštnosti v rámci tohoto díla. Následně se blíže seznámíme s jazykem, přesněji s nespisovnou češtinou, a jednotlivými jazykovými rovinami. Každá rovina je proložena citacemi, jimiž jsou dokládány jednotlivé jevy, které v povídkách nacházíme. V samotném závěru kapitoly jsou shrnuty poznatky získané z analýzy rozboru a jejich možného vlivu na čtenáře.

1 POVÍDKA JAKO SAMOSTATNÝ ŽÁNŘ

Povídky patří mezi epický literární žánr. Svým rozsahem se řadí mezi krátké až středně dlouhé, především prozaické, žánry jako pohádky, novely, pověsti a další. Díky tomuto rozsahu je v nich zachycen pouze určitý moment či krátké období. Narozdíl od románu, ve kterém může být zachycený kompletní život postavy nebo více dějových linek. Tato jejich specializace vytváří zázemí pro utváření cyklů, které mohou být brány pouze jako sbírka na sobě nezávislých povídek nebo jako chronologicky uzavřený celek. Často je spojuje blízká tematika nebo prostředí.

Podle Dagmary Mocné je povídka takový žánr, který má „*proteovský charakter*“ (D. Mocná 2004, s. 515). Ve vztahu k povídce by se tento charakter mohl přeložit jako „schopný neustálých změn.“ Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) zase povídku definuje jako „*kratší prozaický útvar epický, jehož kompozice ani tematika není vázána žádnými ustálenými pravidly*“ (viz SSJČ). To nás přímo odkazuje na fakt, že povídka nemá závaznou specifikaci jako jiné literární žánry. Jediné, co je pro ni vždy typické, je ta krátkost.

Jako další charakteristické prvky můžeme určit, že povídka „*povětšinou konstatuje pouze soustředění na jednu dějovou linii (oproti fabulační rozvětvenosti románu) a omezený záběr životní reality, vyplývající z její relativní krátkosti*“ (D. Mocná 2004, s. 515). Ovšem tato charakteristika se v různých zemích může lišit. Stejně tak i v různých dobách jejího vývoje.

V americko-anglickém prostředí je povídka chápána jako kterákoliv próza, která nepřesáhne určitou délku. „*Např. podle anglického prozaika E. M. Fostera je magickou hranicí, za níž začíná román, 50 000 slov, jiná vymezení však uvádějí jako maximální povídkový rozsah pouhých 8 000 slov*“ (D. Mocná 2004, s. 515). Je tedy komparována nejčastěji s románem. Podle Martina Pilaře disponuje toto „nejširší vymezení“ šesti body:

- Rozsahem
- Hlavní postavou
- Přímocharým dějem
- Krizí
- Prvkem epifanie
- Hybriditou

Rozsah povídky je omezený. Martin Pilař tvrdí, že lze povídku přečíst bez přerušení. Hlavní postava, je charakterizována pocitem osamělosti a svojí individualitou. Přímocharé směřování děje vede k předem stanovenému účinku, který příběh ucelí a vytvoří tak určitý dojem. Důležitá je také krize povídky. Hlavní postava odhaluje svůj nový pohled na svět, tzv. epifanii. Epifanií máme na mysli každodenní všednost, kterou hlavní postava může zažít. Navíc jí lze dosáhnout i bez hlavní zápletky. A jako posledním prvkem je hybridita povídky. Ta dovoluje zásah různým postupům, jako například lyrickým nebo dramatickým.

Ve střední Evropě, především v Polsku, na Slovensku a zčásti v České republice, se snaží o její bližší charakteristiku, kterou bychom mohli nazývat „užším vymezením“ povídky. S touto skutečností je spojován fakt, že se nekomparuje s románem, který se od ní tak velice liší, ale s novelou. V současné době se na území České republiky autoři distancují od tohoto žánru, protože jej spojují s historií. Proto se nyní upřednostňuje psaní novel, nikoliv povídek. Pokud by se však autor zaměřil ve svém díle na starší období, mohl by využít tohoto označení pro lepší vyznění.

Novela je žánr, který je s povídkou úzce spojován. Zároveň je skutečnost taková, že jsou tyto žánry mezi sebou velmi často zaměňovány, nebo naopak chybně chápány jako jedno a totéž. Novela, stejně jako povídka, je charakterizována svým krátkým rozsahem. Ale hlavním rozdílem je primární zaměření na jednoduchý příběh, který postupně graduje do určitého zvratu. Vytváří tak jádro novely a následně přechází v pointu celého příběhu. Naproti tomu povídka dovoluje autorovi se více zaměřit i na časoprostor. Tím máme na mysli různé popisné pasáže postav, období, prostředí atd., které autor může skrze oči vypravěče více přiblížit. Čtenáři je tedy umožněno vžít se do příběhu, který mu je předkládán.

Podívejme se na komparaci novely a povídky z pohledu Martina Pilaře. Povídka tentokrát nemá šest bodů jako americko-anglický typ, ale má pouze čtyři.

- Vypravěč
- Tok vyprávění
- Struktura přirozeného vývoje
- Konec povídky

V povídce je osoba vypravěče silně exponovaná a má tendenci k subjektivizaci a lyrizaci. Tok vyprávění příběhu se nese v uvolněnějším a pomalejším rázu, čímž mu bylo

umožněno vybočovat z děje. Má tzv. digresivní výstavbu a může více epicky rozkvétat. Struktura vývoje se již neodvíjí od dramatické konfliktnosti, nýbrž i od přirozené následnosti. Tím je myšleno, že děj není tak závislý na kritických událostech, které by jej posunuly, ale na přirozeném vývoji. A jde-li o konec povídky, tak zde je silně vyjádřeno osobní stanovisko vypravěče.

Nyní se podíváme na novelu a její čtyři charakteristické body.

- Zhuštění děje
- Čas výpovědi
- Vypuštění
- Vypravěč

Vznik konfliktu vyvolá zhuštění děje. To trvá až po jeho rozuzlení, které je podtrženo závěrečnou pointou. Ohraničenost času výpovědi je důležitá pro rychlé uspokojení očekávání čtenáře. Vypuštění se týká druhého bodu, kdy jsou kvůli akcelerovanému ději vypuštěny popisné pasáže. To následně směřuje k naplnění uspokojení čtenáře. Posledním bodem je přítomnost vypravěče, která je buď přímá nebo nepřímá.

Když se vrátíme ke komparaci definicí povídky v různých zemích, tak je velice důležité zmínit právě to „nejužší vymezení.“ Nejvíce je typické pro německou literární teorii. Zde se povídka neporovnává s románem ani novelou. Nachází se na pomezí lyriky s dramatem a je označována jako moderní povídka. „*Zdůrazňuje se zejména její výrazová úspornost, soustředění na klíčové momenty lidské existence, zachycované se značnou naléhavostí a silným přítomnostním akcentem, a výrazný zobecňující sklon, vedoucí k tomu, že je spíše modelem než obrazem světa (M. Petříček)*“ (D. Mocná 2004, s. 516). Určení klíčových okamžiků, které se točí kolem lidského bytí, může způsobit, že tento typ povídek je označen za nedokončený, tzv. trpí otevřeným koncem. Čtenář zde většinou nachází pointu jako u novely nebo epifanii.

Osobně se nepřikláním k definici povídky americko-anglického typu, ale spíše k definici „středoevropského“. Prvek epifanie a rozsah povídky mi nepřipadají důležité, je-li správně využit spád a časoprostor příběhu. To samé si myslím i o pocitu osamělosti, který by měl být svázán s hlavní postavou. Pokud bych ho k protagonistovi měla přiřadit, tak mi to okamžitě evokuje romantismus, u kterého preferuji právě romantické a historické romány. Ty si právě zaslouží prohloubení příběhu.

Upřímně preferuji povídky z 21. století nebo z druhé poloviny 20. století. První polovina 20. století a poválečná doba mě spíše odrazují kvůli tématu války, který se v nich doslova podepsal. Nejčastěji volím cykly povídek, které na sebe v jistých prvcích navazují. Jako příklad mohu uvést postavy, které jimi prostupují. Jako rozdíl mohu uvést mírně se měnící časoprostor a okolnosti. Jde-li o novely, tak ani ty nezavrhuji. Jsou ideální na rychlé přečtení, kdy čtenář neočekává složitější děj.

V rámci školního prostředí bych žákům určitě doporučila začít s novelou nebo povídkami, vezmeme-li v potaz, že žijeme v době nejrůznějších moderních technologií, které děti velmi silně ovlivňují.

Fakt, že počet stran může potencionálního čtenáře odradit, je skutečný. To samé by se mohlo říci i o složitosti zápletky a počtu postav, které nabízí román. Novely a povídky by tedy byly, dle mého názoru, ideální volbou pro začínajícího čtenáře.

1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ POVÍDEK

I přes různá vymezení povídek dokážeme najít společný základ, na kterém se většina shodne, a tím je vývoj. Nelze říci, že se povídka náhle objevila v souvislosti nějaké důležité události. Její vývoj je založen na vývoji krátké prózy, který dospěl v moderní povídce. Přes postupné vymaňování se od jiných žánrů a adaptaci na literární doby se poprvé s povídkou, jak ji známe dnes, můžeme setkat ve 30. a 40. letech 19. století. Především v amerických časopisech a novinách, ve kterých se postupně objevuje tvorba Washingtona Irvinga, Edgara Allana Poea a Nathaniela Hawthorna. V návaznosti na E. A. Poea je nutné podotknout, že byl prvním teoretikem povídky. Vymezil ji jako „*krátkou, stovebně symetrickou prózu, oponující extenzitě románu*“ (D. Mocná 2004, s. 517).

V Evropě, v tomto období, převažoval román. I přes jeho oblíbenost a rozkvět se skrze noviny a časopisy postupně dostávaly povídky i sem. Složitost a rozmanitost románu začala některé autory unavovat, proto zvolili nově vytvořený žánr jako možnost sebevyjádření. Mezi tyto autory patřili Guy de Maupassant, Anton Pavlovič Čechov nebo Ivan Alexejevič Bunin po nástupu impresionismu na přelomu 19. a 20. století.

Až teprve ve 20. století se převážil jazýček vah. Román ustupuje do pozadí. Umožňuje povídce osamostatnit se a projevit se v plné míře. Tím máme na mysli rovinu vypravěčskou, dokumentární i publicistickou.

1.1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ NA ČESKÉM ÚZEMÍ

Vývoj povídky na českém území by se mohl rozdělit do čtyř etap – národního obrození, realismu, zlatého věku a poválečných 60. let 20. století.

V době národního obrození se povídkám dařilo lépe než románu, Jejich publikace nebyla tak problémová a jejich vydávání tak zdlouhavé. V tomto období je sporný jejich rozsah. Některé povídky totiž měly jen osm stran, ale jiné měly rozsah dvě stě stran. Přesto všechno se jim dařilo především v časopisech jako Květy, Dobroslav, Hlasatel český apod. Jako součást publikování začaly vznikat také subžánry. Například sentimentální povídky, historické povídky (Josef Kajetán Tyl, Prokop Chocholoušek), didaktické povídky (Josef Kajetán Tyl) a povídky ze současného života (František Jaromír Rubeš, Jan z Hvězdy). Společně se subžánry vznikl i volný typ povídky, tzv. črty. V črtech autoři popisovali místo, osobu či nějakou událost. Svoji tematikou se blížily k cestopisům, ale byly kratší než povídka. Mezi autory črt patřili Karel Havlíček Borovský a Božena Němcová.

V období realismu, směru druhé poloviny 19. století, se povídka dočkala největšího rozmachu na českém území. Generace májovců ji preferovala jako vyjadřovací prostředek. Mezi nevýznamnější autory této doby, již využívali tohoto žánru, byli Božena Němcová, Karolína Světlá a Jan Neruda. Oblíbenými subžánry zůstává humoreska, cestopisná povídka, žánrově drobnokresebná próza a historické obrázky.

Počátkem krize povídky se stalo období zlatého věku, kdy se různé modernistické proudy pokoušely o její lyrické rozložení. Tuto variantu, již se pohybovala na rozmezí secese, expresionismu a impresionismu, využil Fráňa Šrámek, Antonín Sova, Viktor Dyk a Jan Uher. Kolem roku 1910 převzali otěže bratři Čapkové a Ivan Olbracht. V poválečném období se povídka ještě držela na vítězném postu, a to především prostřednictvím Karla Čapka, Jana Durycha a Vladislava Vančury. Avšak na několik desetiletí přebírá román opět kontrolu. Od poloviny 30. let se začíná povídka vytrácet. Autoři se pokoušejí vzdorovat návratu románu vydáváním povídek jako cyklů. Jenže až do 60. let je tento žánr dále utiskován.

V poválečné éře, kolem 60. let 20. století, si román stále drží vedoucí pozici hlavního žánru. Svým rozsahem mohl pojmout více informací z procesu budování nové společnosti. Přesto se vrací zájem o povídky. Nebyly totiž ovlivněné novou ideologií jako román. Povídkám bylo umožněno prorazit slupku povrchnosti a zaměřit se tak na jádro té doby.

Mezi nejčastější témata patří holocaust. Přesto všechno se povídka nevymanila zpod románu, který si dodnes drží své dominantní postavení.

2 ŽIVOT JANA ZÁBRANY

Jan Zábrana byl básník, prozaik, překladatel a esejista. Narodil se do učitelské rodiny 4. června 1931 v Herálci, odkud se později se svou rodinou odstěhoval do nedalekého Humpolce. V Humpolci docházel do obecné školy a v roce 1950 odmaturoval i na místním gymnáziu. Rodiče, matka Jiřina Zábranová a otec Emanuel Zábrana, pracovali jako pedagogové na školách v okolních vesnicích.

V únoru roku 1948 po projevu premiéra Klementa Gottwalda, v němž informoval o demisi a rekonstrukci vlády, se komunistická strana dostala k moci. Došlo ke změně formy vlády k tzv. vládě lidově-demokratické, která se ale záhy projevila jako totalitní. Rodičům Jana Zábrany bylo zakázáno učit stejně jako jiným pedagogům na vysokých a středních školách kvůli jejich protikomunistickým názorům. To vše následně vyústilo v zákaz vstupu do školních budov. O dva roky později byli Jiřina Zábranová a Emanuel Zábrana odsouzeni za velezradu. Toto obvinění bylo vykonstruované. Jedním z důvodů bylo jejich členství v Národně socialistické straně, do které vstoupili v letech 1933-1934. Matka musela nastoupit do vězení v roce 1950. Z doložených úryvků z deníků Jana Zábrany se dozvídáme, co způsobil únorový převrat v blízkém okolí jeho rodiny.

„Dnes jsme se dozvěděli, že byl zatčen učitel Štěpánek z Kališť. Byl jedním z těch, kteří byli v únoru propuštěni ze školy. Jako táta.“ (J. Zábrana 2001, s. 40)

„Máma přijela neradostně. Zákon o postupu proti lidem vyřazeným v únoru ze škol je venku – krutý – nedá se než čekat“ (J. Zábrana 2001, s. 40)

„Pořád ta vzpomínka na mámu, jak šla ve vězeňských šatech přes dvůr rakovnické továrny ke dveřím strážnice toho podzimního dne roku 1950, kdy mi povolili zvláštní návštěvu. Druhá vzpomínka na jedenáct let staré šaty, ve kterých se vrátila v květnu 1960 z vězení, v prošlapaných pánských šněrovacích botách.“ (J. Zábrana 2001, s. 285)

Následující úryvek přibližuje návrat Jiřiny Zábranové, která byla po deseti letech propuštěna na svobodu.

„Vzpomínky na matku, ostré, ostré, ale bez slz... Jak se v květnu 1960 vrátila z pardubického kriminálu a přijela ke mně do podolského bytu tak, jak ji propustili, ve vysokých šněrovacích botkách, v modrém kabátě, do něhož byl zažraný prach jedenáctiletého skladování, ve vytahaném zelenomodrém trikotu s jakýmsi nesmyslným

„fiziím“ jako z minulého století, v němž ji toho nerozbrěsklého deštívého listopadového rána 1949 v Humpolci zatkli...“ (J. Zábrana 2001, s. 426)

Po absolvování gymnázia v Humpolci si Jan Zábrana podal přihlášku na filologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Z kádrových důvodů (obvinění rodičů z velezrady) nebyl na univerzitu přijat, ačkoliv úspěšně složil přijímací zkoušky. Proto nastoupil na Římskokatolickou cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Praze. Zde mohl studovat dva roky prezenčně, dále jen pouze externě, a nakonec byl v červenci roku 1952 ze studií zcela vyškrtnut.

Jedním z důvodů bylo zatčení Emanuela Zábrany. Rodině byl zkonfiskován majetek. Jan Zábrana byl donucen odejít z Humpolce, ze kterého se natrvalo přestěhoval do Prahy. Amnestie se oba rodiče dočkali až v roce 1960. Následující úryvky popisují situaci po zatčení otce a jeho odchod z univerzity.

„Někdy z jara roku 1953, kdy jsem bydlel v podnájmu v Podolí a táta i máma byli každý jinde v base, přišla na mou adresu ze správy věznice krabice s tátovým šatstvem a prádlem. Byly to věci, které měl na sobě při zatčení, něco z toho, co mi dovolili dát mu při návštěvách (tátu zatkli počátkem října 1951, ale prvně jsem ho viděl až v květnu 1952 – v soudní síni v Brně v Justičním paláci; předtím mi žádnou návštěvu u něho nepovolili, dokonce mi na jihlavském StB tvrdili, že oni ho nezatýkali, že nevědí, kde je)“ (J. Zábrana 2001, s. 659-660)

„Té chvíle, kdy mě ti, kdo v padesátých letech seděli na katedrách marxismu-leninismu a studovali na filosofických fakultách (odkud mě vykopali),...“ (J. Zábrana 2001, s. 171)

V letech 1952-1953 se Jan Zábrana vyučil zámečnickem ve vagonce Tatra-Smíchov. A následující rok pracoval jako brusič ve smaltovně v Radotíně a Holešovicích.

V roce 1954 společně s Josefem Jedličkou vytvořil drama s názvem Marodiáda, které nikdy nebylo realizováno. Údajně proto: „že se ten rok v plánech pražských divadel sešlo příliš mnoho her s lékařskou a špitální tematikou“ (J. Zábrana 2001, s. 1040). Pravými důvody ve skutečnosti byly Jedličkovo vystoupení z KSČ a rodiče Jana Zábrany, kteří byli ve výkonu trestu. Toto tvrzení můžeme podložit další ukázkou z deníků: „...Jedlička v březnu 1948 vrátil stranickou legitimaci a vystoupil z KSČ a Zábrana že má oba rodiče v kriminále pro „velezradu“ a „protistátní činnost“ (J. Zábrana 2001, s. 1040).

V těchto letech začal překládat "na volné noze." Jeho překladatelská kariéra mu umožnila setkat se s mnoha osobnostmi, například s Ladislavem Dvořákem, Vladimírem Holanem, Jiřím Kolářem nebo Bohumilem Hrabalem. Jan Zábrana se nechal inspirovat Hrabalovým stylem psaní. Také se zaměřil na osudy obyčejných lidí, groteskně psal černý humor a vycházel z vlastních zážitků. Řada těchto osobností se stala i jeho blízkými přáteli. V tomto směru je důležité zmínit jméno Josefa Škvoreckého. V roce 1955 se Jan Zábrana stal členem Kruhu překladatelů a začal oficiálně pracovat jako překladatel.

V 60. letech oslovil Josef Škvorecký Jana Zábranu a navrhl mu, aby spolu napsali detektivní román. Jan Zábrana nabídku zvážil, a následně přijal. Detektivní žánr byl v této době považován za "pokleslý žánr". Josef Škvorecký byl silně motivován čtením různých detektivek, které mu do nemocnice, kde se léčil s hepatitidou, nosili jeho přátelé. Spolupráce obou autorů byla náročná, nakonec společně vytvořili Vraždu pro štěstí (1962). Toto dílo bylo vydáno pouze pod jménem Jana Zábrany. Josef Škvorecký měl problémy s režimem. Z toho důvodu byla jeho prvotina Zbabělci zkritizována, a následně zavrhnuta. Vraždu pro štěstí se nakonec podařilo otisknout v časopisu Host do domu ve spolupráci Olega Suse, literárním vědcem, estetikem a kritikem.

Vražda pro štěstí sklidila obrovský a pozitivní ohlas u čtenářů. Spolupráce Josefa Škvoreckého a Jana Zábrany tedy pokračovala a dala vzniknout trilogii. Vznikla další dvě díla – Vražda se Zárukou (1964) a Vražda v zastoupení (1967).

V 90. letech vyvstal spor o autorství překladu Prezydenta Krokadýlů od autora Warrena Millera. Jednalo se o spor mezi Janem Zábranou a Josefem Škvoreckým. Ačkoli bylo oficiální autorství překladu přiznáno Josefu Škvoreckému, je nutné poznamenat pádné argumenty Zábranových příznivců. Jednou z těchto osobností je například Patrik Ouředník, který ve svém článku (kritická příloha Revolver revue) uvedl tyto zajímavé argumenty: „*Chronologie dle Škvoreckého má v sobě cosi ionescovského:*

1/ Škvorecký přeloží Prezydenta Krokadýlů v ruce. 2/ Předá svůj rukopis Zábranovi, aby ho přepsal na stroji. 3/ Zábrana jej přepsaný vrátí Škvoreckému. 4/ Škvorecký vpiše do strojopisu rukopisné opravy (zde vstupuje na scénu I. Hájek: vidí strojopis – který ovšem naklepal Zábrana – s poznámkami Škvoreckého). 5/ Škvorecký předá Zábranův strojopis s vlastními rukopisnými poznámkami (na rubu je nyní článek pro Světovou literaturu) Zábranovi s žádostí, aby jej „důkladně zredigoval“. 6/ Zábrana důkladně zrediguje Škvoreckého rukopisný překlad, přepsaný mezitím Zábranou na psacím stroji a opatřený

rukopisnými poznámkami Škvoreckého, a vrátí jej Škvoreckému. 7/ Škvorecký Zábranou přepsaný a zredigovaný Škvoreckého překlad „formálně zrediguje“ (Šk 12) a 8/ napíše k němu doslov, v němž si přivlastní Zábranovy překlady z ruštiny, aby utvrdil své nadřazené v představě (nikým ovšem nezpochybňované), že knihu přeložil Zábrana. 9/ Zábrana podepíše doslov, celý šťastný, že dobrá věc se podařila.“ (P. Ouředník 1997, s. 116)

Do tohoto subjektivně laděného článku zařadil Patrik Ouředník výpovědi samotného Josefa Škvoreckého a jeho blízkých osob, které dosvědčují práci na překladu. Je tedy nutné dodat, že se nejedná čistě o obranu Jana Zábrany. Osobně si myslím, že argumenty Patrika Ouředníka dávají smysl. Postup vydání překladu mi přijde zbytečně složitý. Nicméně musím podpořit i myšlenku o překládání. Josef Škvorecký byl v anglickém jazyce zběhlejší, oproti Janu Zábranovi, který se angličtině naučil jako samouk. Dle mého názoru by měli být oba autoři označeni jako překladatelé onoho díla – šlo přeci o spolupráci blízkých přátel.

V rámci sporu o autorství překladu se můžeme zaměřit i na již zmíněné detektivní romány. Žádný spor o ně nevznikl, protože Josef Škvorecký schraňoval rukopisy dvou detektivek u sebe v Torontu, kam později emigroval. Ve třetím společném díle je z názvů kapitol vytvořen akrostich „Škvorecký et Zábrana fecerunt ioculum,“ neboli „Škvorecký a Zábrana si udělali legraci.“

Svou tvorbu, tj. překlady, články a verše, začal Jan Zábrana uveřejňovat ve školním časopise Výkvět na humpoleckém gymnáziu. Od roku 1955 začal oficiálně publikovat. Jeho první recenze byla publikována ve Světové literatuře. V roce 1956 a 1957 byly publikovány i jeho vlastní verše v časopisu Hostu do domu

Následující roky zveřejňoval své překlady a verše v:

- Čtení o Sovětském svazu
- Divadlo – odborný divadelní měsíčník, později jsou publikovány i novinky z dramatické tvorby, otázky filmu a další
- Host do domu – moravský časopis se zaměřením na literaturu, kritiku a umění
- Kultura – týdeník se zaměřením na ideologii někdejší doby (vydáván nakladatelstvím Orbis pod vedením Ministerstva školství a kultury)
- Kulturní tvorba – politicky zaměřený týdeník pod správou Ústředního výboru Komunistické strany Československa

- Květen – měsíčník s heslem „poezie všedního dne“ pro mladé autory
- Literární noviny (Literární listy, Listy) – český kulturně-politický měsíčník. Pod Svazem československých spisovatelů vycházel pod názvem Literární listy, a poté jako exilové Listy. Pojednávalo se o literatuře, která úzce souvisela s vědou, politikou a ostatním uměním. Literární noviny byly obnoveny až po sametové revoluci. V roce 2020 bylo jejich vydávání zcela pozastaveno
- My 68 a 69 – časopis s nádechem „bulváru“ pro mládež, značně doplňován fotografiemi a grafikou
- Orientace – dvouměsíčník se snahou publikovat studia, rozhovory, filozofické přístupy a metody
- Plamen – měsíčník, který publikoval původní tvorbu autorů, teoretické úvahy a kritiky
- Repertoár malé scény
- Rudé právo
- Sešity pro mladou literaturu – měsíčník určený pro mladé autory. Zaměřoval se na komparaci nových a starých děl, zahrnoval i ne-umění jako počítačovou grafiku nebo pop-art
- Svět sovětů – týdeník, v němž byla publikována naučná a populární literatura a beletrie sovětských autorů
- Světová literatura – časopis, ve kterém byly publikovány překlady, životopisy, eseje a studie představující nové trendy
- Zítřek

Počátkem 60. let prezident Antonín Novotný vyhlásil amnestii. Díky ní byl manželům Zábranovým trest prominut. V roce 1963 se Jan Zábrana oženil s Marií Leskovjanovou, redaktorkou časopisu Světová literatura, kam Zábrana též publikoval. Jeho manželka později působila i v nakladatelství Odeon. Rok po svatbě, přesněji 13. října 1964, se narodila dcera Eva Zábranová.

V srpnu 1968 dochází k invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Tuto událost popisuje Jan Zábrana ve svém deníku. *„Zde jsem slyšel letadla slétávající na Kbely a myslel jsem, že je mlha a letadla nemohou přistát. Ale nebyla mlha, letadel bylo moc, proto nemohla přistát. Za oknem visely vrtulníky a sypaly se z nich do zahrad letáky ve*

zparchantělé češtině.“ (J. Zábrana 2001, s. 186-187). V úryvku můžeme pocítit náznak odporu vůči komunismu, se kterým se Jan Zábrana nikdy nesmířil.

V roce 1969 Josef Škvorecký, rodinný přítel, emigroval do Toronta v Kanadě. O rok později se i Zábranovi naskytl možnost emigrace. S pomocí Josefa Škvoreckého mu bylo nabídnuto místo učitele slavistiky v USA nebo v Kanadě. Jan Zábrana tuto nabídku odmítl a rozhodl se zůstat v Čechách kvůli rodině. Naneštěstí jeho matka v roce 1971 zemřela, o 4 roky později stejně tak i jeho otec. Jan Zábrana tuto skutečnost těžce nesl. Začal propadat depresím, které následně zhoršil i příchod diabetu.

V první polovině 80. let mohl publikovat pouze své překlady z ruštiny a angličtiny, například *Bouřlivý život Lazika Rojštvanca* (1989) od Ilja Erenburga nebo *Cornhuskers* od Carla Sandburga. Několikrát se rozhodl vydávat pod svým jménem i překlady svých přátel, kteří nemohli publikovat z politických důvodů. Jsou jimi překlady od Anny Novákové nebo Hany Žantovské. Psal komentáře k básním Antonína Přídala a ediční poznámky, například ke knize *Doktor Živago* od Borise Leonidoviče Pasternaka. Naneštěstí zhoršující se zdravotní stav mu nedovoloval dále v práci pokračovat. Zábranovi byla diagnostikována rakovina, jež se mu 3. září 1984 v Motole na Karlově náměstí v Praze stala osudnou.

Vzpomínky jeho dcery Evy, v knize *Flashky* (2014), naznačují psychický a zdravotní stav jejího otce po roce 1968 a po emigraci Josefa Škvoreckého do Kanady.

„Škvorecký přednášel na univerzitě, co ho bavilo a ve svobodném Torontu mohl psát, co chtěl. Pochopil vůbec, když na Hlasu Ameriky recitoval básně „svého nejlepšího přítele doma“, že se tady táta bojí vylézt na ulici a třese se, abych se dostala na školu, když jeho studovat nenechali?“ (E. Zábranová 2014, s. 109)

„Druhý den je myslím sobota a hned ráno si máma zděšeně všimne, že je táta celý žlutý v obličejí a očích a že musí okamžitě do nemocnice. Táta se nebrání, odvezou ho tam s podezřením na žloutenku. Domů se už nikdy nevrátí“ (E. Zábranová 2014, s. 130)

Následující úryvek pochází z deníků Jana Zábrany z 22. června 1984, tedy necelého čtvrt roku před smrtí. *„Po návratu (budu-li schopn práce) by bylo nejlíp začít psát s kopiemi prvopisy chybějících Buninových textů (do knížky *Poslední podzim*) a připravit maketu pro *Oldřicha Kulhánka*. Jinak bych chtěl pokračovat na poezii (což by mohlo být snazší): 1. Pound, 2. Rexroth, 3. Sandburg, 4. antologie USA, 5. Pasternak, 6. Nicanor Parra.“* (J. Zábrana 2001, s. 1032)

3 LITERÁRNÍ TVORBA JANA ZÁBRANY

3.1 POEZIE

Již od útlého věku psal a zveřejňoval své básně, romány nebo také překlady. Jeho poetická tvorba by se mohla rozdělit na dvě období. V prvním období byla většina jeho poetických textů zasažena milostnou tematikou. Dalo by se tedy o něm mluvit jako o romantickém spisovateli. Důvodem, proč začal psát o lásce, se stala jeho spolužačka, do které se na gymnáziu zamiloval. Jenže s první láskou přišlo i první zklamání.

Ve spojení s humpolským gymnáziem, kdy Janu Zábranovi bylo čtrnáct let, bychom mohli připomenout časopis Výkvět, do kterého publikoval svoji první báseň Dvacáté století. O něco později zde zveřejnil i svůj první překlad. Z angličtiny přeložil báseň Alexandra Popa Chvála samoty. Mladý Zábrana své obzory rozšiřoval nejen čtením nejnovější prózy a poezie, ale i čtením kritik. Jeho talent mu pomáhal rozvíjet jeho učitel češtiny Ludvík Pokorný, který s ním diskutoval o kultuře, politice a literatuře.

Po romantickém období se Jan Zábrana nechává ovlivnit Skupinou 42 (především autory Jiřím Kolářem a Josefem Kainarem) a jejich civilismem. Básně byly tematicky zaměřeny na velkoměstskou civilizaci, technologický rozvoj a každodenní život.

Ve druhém období poezie mohou čtenáři pociťovat epičnost, expresivitu, údernost a značnou pesimistickou náladu vůči nastolenému komunistickému režimu. Po přechodu na překladatelskou dráhu je zájem o poezii téměř utlumen. Přesto, během následujících let, vzniká básnická skladba Havran. A jelikož po zamítnutí jejího vydání, nepřestával autor přidávat další verše, je tato báseň považována za nedokončenou.

V knize Celý život (Výbor z deníků 1948–1984), přesněji ve třetím oddílu, mohou čtenáři nalézt i básně, které doposud nebyly samostatně vydány.

- Básně (1993)
- Jistota nejhoršího (1991)
- Lynč (1968, 1993)
- Nápěvy (2007)
- Socha z hlasů (2011)
- Stránky z deníku (1968, 1993, 2001)
- Utkvělé černé ikony (1965)
- Zed' vzpomínek (1992)

3.2 PŘEKLADY

V roce 1953 se Jan Zábrana konečně dostává k překládání knih. Pracuje jako překladatel na volné noze až do roku 1954. O rok později se stává členem Kruhu překladatelů a jeho práce na volné noze se stává oficiálním zaměstnáním. Ve své kariéře si sám vybíral autory a jejich díla, které překládal. Chtěl svým čtenářům nabídnout něco nového. Jeho stěžejním dílem se stal překlad Doktora Živaga od B. Pasternaka v 60. letech.

Jako překladatel se zaměřil na ruskou, anglickou a americkou prózu a poezii. Ve výjimečných případech překládal i dramata. Ve svých překladech se velmi věnoval stavbě vět, slovní zásobě, jazyku, autorovi apod., aby mohl vytvořit texty, které by byly co nejvíce interpretační a přesné. Jako příklad můžeme uvést jeho překlad Rudé jízdy od autora Isaaka Babela. Dílo bylo již dříve přeloženo, ale teprve Zábranův překlad a poetický cit mu dodal to správné vyznění.

V rámci jeho překladů je důležité připomenout jeho učitele z humpoleckého gymnázia, pana Ludvíka Pokorného. Jan Zábrana se nikdy k panu Pokornému nepřestal hlásit, a proto mu nechával své překlady posílat ke kritickému posouzení.

Dále můžeme připomenout problémy, které nastaly ve spolupráci s Josefem Škvoreckým na překladu Prezydenta Krokadýlů od autora Warrena Millera. Spor o překlad (viz kapitola Život Jana Zábrany) skončil vítězstvím Josefa Škvoreckého, který je v současné době uváděn jako jediný překladatel Prezydenta Krokadýlů. Proto není kniha uvedena v seznamu přeložených děl.

Během své překladatelské kariéry se mu naskytla možnost setkat se s autory, jejichž díla překládal. Jako příklad můžeme uvést spisovatele Georgiho Nikolajeviče Vladimova nebo básníka Jevgenija Alexandroviče Jevtušenka.

V následujících seznamech jsou uvedeny a abecedně seřazeny překlady poetických a prozaických děl, včetně jmen původních autorů a roků vydání překladů.

Poezie

- Ariel (1984, Silvia Plath)
- Čtu báseň, která nekončí (1984, Ferlinghetti Lawrence)
- Když jsme tu byli spolu (1979, Kenneth Patchen)
- Kvílení a jiné básně (2015, Ginsberg Allen)
- Lunapark v hlavě (1962, Ferlinghetti Lawrence)
- Mokré moře (1989, Gregory Corso)
- Muž s modrou kytarou (1973, Wallace Stevens)
- Oheň jeřabin (1975, Jesenin Sergej)
- Ruská Tristia (1997, Mandelštam Osip)
- Ryšavý měsíc (1984, Jesenin Sergej)
- Startuji ze San Francisca (1964, Ferlinghetti Lawrence)
- Větrné vlaky (1989, Světlov Michail)

Próza

- Básník a čas (1997, Cvetajeva Marina)
- Doktor Živago (1971, 2003, Pasternak Boris)
- Nezhašený měsíc (1968, Pilňak Boris)
- Povídky (1966, Babel Isaac)
- Povídky z dalek, moří a cest (1983, Bunin Ivan)
- Pozdní hodina (1975, Bunin Ivan)
- Rudá jízda (1959, Babel Isaac)
- Řeka Potudaň (1967, Platanov Andrej)
- Souostroví Gulag (1974, Solženicyn Alexandr)
- Srdce temnoty (1996, 2010, Conrad Joseph)
- Zrození mistra (1974, Platanov Andrej)

3.3 PRÓZA

Jan Zábrana se věnoval prozaické tvorbě od svého útlého věku. Ve svých deseti letech napsal své první romány z prostředí Divokého Západu: *Boj o hranici*, *Záhada Sanderson*

City, Střelci z ranče Karo Kříž. Tyto romány přepsal na stroji, a později je zveřejnil v časopisu Výkvět na humpoleckém gymnáziu.

Jan Zábrana byl považován za extrémního perfekcionista, proto bylo možné najít několik verzí jednoho a toho samého textu. Dokázal si vpisovat poznámky k nově vydané knize, jak by bylo možné ji ještě upravit. Ve své vlastní próze se zase snažil opírat se o vlastní zkušenosti a psát o všem, co se v té době doopravdy stalo. Můžeme tedy říci, že jména postav jsou pravá a opírají se o skutečné osoby.

Seznam prozaických děl (řazen abecedně):

- Celý život I a II (1992, 2. vydání 2001)
- Náruč plná vřesu (1998)
- Potkat básníka. Eseje a úvahy (1989)
- Sedm povídek (1993)
- Táňa a dva pistolníci (1965) - ve spolupráci s Josefem Škvoreckým
- Vražda pro štěstí (1962) – ve spolupráci s Josefem Škvoreckým
- Vražda se zárukou (1964) - ve spolupráci s Josefem Škvoreckým
- Vražda v zastoupení (1967)- ve spolupráci s Josefem Škvoreckým

V rámci jeho života je nutné připomenout, že do roku 1954 byl nucen pracovat jako dělník, přesněji jako zámečnický a brusič. A právě v této době začal psát povídky z dělnického prostředí, které psal až do roku 1957. Samotné povídky, v době budování komunismu, nemohly vyjít, a proto byly vydány až posmrtně v 90. letech. Byly vydány ve svazku Sedm povídek. O necelých dvacet let později byly vydány znovu pod názvem Povídky. Toto vydání bylo rozšířeno o dalších šest povídek. Z toho čtyři z nich nedisponují názvem. Jsou pouze označeny znaky * * * a prvními slovy, která jsou uvedena v závorce.

Seznam všech povídek (řazen abecedně):

- * * * (Otec se navečeřel | 2012)
- * * * (Přes Císařskou louku | 2012)
- * * * (Roh plakátu se odchlipuje | 2012)
- * * * (Začalo to 27. června | 2012)
- Kurevská zima (1993, 2012)
- Mobilizace (2012)
- Nohy (1993, 2012)

- Peklo peněz (1993, 2012)
- Psovod Gerža (1993, 2012)
- Smaltovna (1993, 2012)
- Srdce ženy (1993, 2012, nedokončená)
- V noci u pece (1993, 2012)
- Vzpomínka (2012)

Na povídkách můžeme shledávat za zajímavé prvky: jazyk a vypravěčskou formu. Těmto prvkům se budeme jednotlivě věnovat později. Povídky nejsou nahodilým či smyšleným textem. Vyprávějí čtenáři příběh o mladických letech Jana Zábrany jako dělníka, který žil od výplaty k výplatě. I přes toto drsnější vyznění se Jan Zábrana snažil o zachycení lehké ironie.

V povídkách se objevují různé postavy s různými charaktery, osudy, a především řečí. Jak již bylo zmíněno, Zábrana disponoval úžasným jazykovým citem, který se v jeho povídkách, básních a překladech značně projevil. Tím umožnil čtenářům prožívat s postavami jejich příběhy a vžít se do jejich doby. Ve svých povídkách nás zavede do svého dětství i do doby, kdy pracoval jako dělník.

Jde-li o detektivní prózu, tak ta by se neobešla bez Josefa Škvoreckého, se kterým se seznámil v roce 1954. Když začal pracovat jako překladatel na volné noze. Právě s Josefem Škvoreckým napsal během 60. let detektivní trilogii. Osobně jsem ocenila i poetickou tvorbu, díky níž byla tato trilogie obohacena.

Ve spolupráci s Josefem Škvoreckým můžeme uvést i knihu pro děti s názvem Táňa a dva pistolníci.

Za zajímavou tvorbu jsou považovány i jeho sešity, které známe pod názvem *Disiecta membra*, později svázané v knihu s názvem *Celý život*. V těchto sešitech, od roku 1970 až do své smrti, zaznamenával všechny významné události, verše, myšlenky, názory, výpisky z četby, část upravených textů své tvorby aj. O těchto sešitech nikdo, ani jeho nejbližší, neměl zdání, že existují. Zachycují jeho život, radostné i smutné chvíle. Pokaždé, když se něco přihodilo, si Jan Zábrana udělal poznámku do sešitu, kterou později jen doplnil.

4 ROZBOR POVÍDEK

4.1 ZASAZENÍ PŘÍBĚHU DO KONTEXTU AUTOROVY DOBY

V 50. letech je literatura rozdělena na dva hlavní proudy. Na proud pro-kapitalistický a proud pro-komunistický. V prvním případě zažívala literatura více svobody. Autoři nebyli nuceni psát „podle něčí pravdy“, a navíc se politika do tvorby moc nevměšovala. To znamená, že texty nebyly cenzurovány.

Ve druhém případě to bylo jiné. Ve 30. letech byl komunistickou vládou schválen umělecký směr – socialistický realismus, který se během let rozšířil do všech zemí, které byly pod vlivem komunistické ideologie. Zasáhl literaturu, hudbu i výtvarné umění.

Typickým žánrem pro socialistický realismus se stal tzv. budovatelský román, v němž se autoři zaměřují na prostředí venkova a továren. Postavy jsou často „pozitivně“ ovlivněny komunistickou ideologií – většina z nich jsou členy strany nebo dělníky. Často se stávalo, že takto zaměřená díla byla vytvořena a vydána na úkor umělecké kvality a pravdivosti.

V rámci komunistické ideologie jsme si ukázali několik skutečností, které se na Zábranově životě podepsaly. Připomeneme zatčení jeho rodičů či nemožnost studovat na vysoké škole. Na jeho život můžeme hledět jako na život „vnější“ a „vnitřní“. Vnější část je plná strastí a těžkých chvil. Vnitřní se zase upíná k jeho „autorskému já“.

I přes záporný vztah, který Zábrana pociťoval vůči komunismu, můžeme říci, že část sociálního realismu se otiskla v jeho povídkách. Jsou zaměřené na továrnu a dělníky stejně jako budovatelský román. V porovnání s budovatelským románem se autor soustředil na popis reality a pravdy. Proto s největší pravděpodobností nemohly být v 50. letech jeho povídky vydány.

4.2 VYPRAVĚČ

V povídkách nalézáme autobiografické prvky, jména skutečných osob a snahu popsat čtenáři realitu, která v 50. letech panovala. Skrze oči Jana Zábrany a promluv ostatních postav je nám blíže popisováno prostředí, vztahy mezi postavami atd.

Dílo je z větší části vyprávěné v ich-formě (děj je vyprávěn v první osobě). V rámci toho je nám svět, ve kterém se vše odehrává, popisován objektivním pohledem. Vypravěč je intradiegetický a homodiegetický (je součástí příběhu a nějak jej případně může ovlivnit). Zároveň zastává funkci personálního vypravěče, kdy se můžeme setkat například s vnitřním

monologem, nebo i tím, že vypravěč nahlíží na postavy pouze z vnější perspektivy. To znamená, že nemůže znát jejich myšlenky a motivy. Jednoduše řečeno, vypravěč je limitován reálnými hranicemi, které nemůže nikdy překročit. Vše, co víme o světě, postavách či událostech se dozvídáme přes smysly (zrak, čich, sluch, chuť a hmat) a subjektivní názory, které si vypravěč o postavách vytvořil.

„Šinu si to s plavkama v ruce po Smíchově na Císařskou louku a najednou za mnou někdo křičí mý méno. Votočil jsem se a byl to Gerža. Se psem. „Tady ho máš,“ smál se. „Tak co mu říkáš? Ale moc k němu nechod.“ Pes byl jako tele, krásně zbarvenej, nohy světlý, uši mu stály jak kostelní věže a jazyk měl vypláznutej.“ (J. Zábrana 2012, s. 45)

„Hoch s děvčetem,“ slyšel jsem, „hoch a děvče, správnej hoch se správným děvčetem, děvče s hochem, hoši s děvčaty.“ (J. Zábrana 2012, s. 53)

Nicméně můžeme nalézt i vyprávění v er-formě (děj je vyprávěn ve třetí osobě). Vypravěč se nijak neangažuje a je spíše pozorovatelem, tzv. „stojí nad příběhem“. V našem případě se jedná o vzpomínku ze Zábranova dětství.

„Vymyjí Ježíškovi ruce kysličníkem?“ vyptával se, kdykoli ho vedli k Sýkorovým, a chodil kolem krucifixu se zavřenýma očima. „Mohl by dostat otravu, mami.““ (J. Zábrana 2012, s. 10)

Hlavním hybatelem děje není Zábranova role vypravěče. Tuto skutečnost přebírají jiné postavy a jejich dialogy, díky kterým je děj posouván kupředu. Do dialogů postav autor téměř nikdy přímou řečí nezasahuje, pokud není vyloženě tázán, či nemá interpretační poznámku. Například pro bližší upřesnění události či postavy, o které se jiné postavy baví. Tato fakta svým způsobem akcelerují tempo vyprávění.

„Neaktivita“ činí z Jana Zábrany „nestranného pozorovatele,“ který se snaží ve čtenářích vyvolat jistý dojem objektivity. Čtenáři se stávají dalšími svědky událostí, které nastaly. Přesto volba jazykových prostředků, která je zde použita, nutí čtenáře k jisté subjektivizaci z hlediska prostředí, ve kterém se děj odehrává. Je přeci logické, že dělníci v továrnách nemluví spisovnou češtinou – tuto skutečnost si přiblížíme později při rozboru jazykových útvarů.

Zábranův typ vypravěče se velice podobá typu Bohumila Hrabala. Vypravěč je sám upozadě, přesto se v něm projevuje a dává tak najevo svoji přítomnost. Vše je zaměřeno

na dialogy postav, které vypravěč slyší, jsou tedy tzv. primárním bodem. Stejně jak autor, tak i samotný vypravěč rozhoduje o tom, co se jako čtenáři dozvíme.

Pokud bychom se vrátili k první kapitole (viz Povídka jako žánr), tak bychom se zaměřili na jednu z definic M. Pilaře. V tzv. „užším pojetí“ zmiňuje, že konec povídky dost často slouží k vyjádření osobního stanoviska vypravěče na dané okolnosti. V tomto případě můžeme poukázat na konec povídky Psovod Gerža, kde se dozvíme vypravěčův názor na Geržu a jeho počínání.

„Ty, Geržo! Ty, Geržo!“ myslel jsem si. „Přeju ti, že ti ten tvůj vovčák ukous pazouru. Ne čtyry prsty, ale celou ti ji měl ukousnout, až po rameno, měl ti prokousnout ten tvůj zasranej chřtán, měl tě sežrat celýho, aby po tobě nezbyl ani smrad. Protože jestli maj psi na něco zuby, tak na to, aby roztrhali na hadry takový hajzly, jako seš ty, který si stavěj život na tom, že jejich psi rvou z druhejch lidí maso.“ (J. Zábrana 2012, s. 83-84)

4.3 JAZYK

V této kapitole a jejích podkapitolách se budeme věnovat jazykové stránce Zábranových povídek. Konkrétně je budeme zkoumat z formálního hlediska a z hlediska spisovného a nespisovného společně s jazykovými útvary. Následně se podíváme na jednotlivé roviny českého jazyka, které jsou převážně ovlivněny obecnou češtinou. Před tím, než začneme, je nutné připomenout, že kniha Sedm povídek, od nakladatelství Atlantis z roku 1993, je obsahově začleněna v knize Povídky, od nakladatelství Torst z roku 2012. Proto budou ukázky v rámci různých jazykových rovin čerpány pouze z Povídek, kde je celkem 13 příběhů.

4.3.1 FORMÁLNÍ STRÁNKA

Jedná se o umělecký funkční styl, slovní postup je vyprávěcí a jako útvar je zvoleno vyprávění.

V rámci horizontálního členění textu můžeme říci, že je členěn po odstavcích. Jde-li o vertikální členění, odstavce jsou prokládány pásmy řeči vypravěče a postav uváděné uvozovkami. Častá členitost odstavců společně s dialogy nám akceleruje tok příběhu. Tím je poukázáno na to, že se jedná o zachycení nějaké události, o které je podáváno svědectví. Svým způsobem lze říci, že by nebyla nutná ani psaná podoba tohoto vyprávění.

4.3.2 JAZYKOVÉ ROZBORY

Začneme se spisovnou a nespisovnou stránkou jazyka a jejími útvary. V Zábranových povídkách nalézáme primárně tyto prostředky (viz podtržené):

PROSTŘEDKY

Je patrné, že se čtenáři setkají s nespisovnou formou češtiny, která vždy nemusí být příjemná pro čtení. Nicméně svými charakteristickými prvky umocňuje dobu a prostředí, ve kterém se Zábrana s postavami nachází.

Obecná čeština je zde využita pro navození dojmu spontánně mluveného projevu. Jednoduše můžeme říct, že by psaná forma ani nebyla nutná. Můžeme připomenout, že v minulé podkapitole jsme zjistili, že hybateli děje jsou postavy a jejich dialogy, nikoliv samotný vypravěč. Na obecnou češtinu narážíme jak v promluvách postav, tak i v pásmu řeči vypravěče, což čtenářům může připomínat další přímou řeč. Její aktivní užití budeme později sledovat v rámci lexikální, morfologické, foneticko-fonologické a syntaktické roviny.

Při vysvětlení pojmu obecná čeština (v rámci povídek) bych se ráda opřela o dvě ze tří definic, kterou uvádí Encyklopedický slovník češtiny. V první definici je obecná čeština definována jako „spontánní mluvený jaz. soukromé a poloveřejné komunikace, regionálně i sociálně málo příznakový, který se z pozice jedné nestandardních forem č. dostává do postavení jejího substandardu, nižšího standardu.“ (P. Karlík a kol. 2002, s. 82).

A ve druhé definici je zahrnuta v rámci literatury: „V krásné literatuře je o. č. představena ve stylizaci, která je kromě autorského vědomí o stavu jaz. vázána obecnější koncepcí uměleckého vyjadřování doby. Ve starší literatuře se zobrazuje o. č. na úrovni interdialektu, od 60. let se však uplatňuje, nejprve v překladu, pak i v nové tvorbě, v dialogu jako signál regionálně a sociálně nepříznakové živé řeči postav a s postupným stíráním hranice řeči postav a vypravěče proniká i do autorské řeči.“ (P. Karlík a kol. 2002, s. 82-3).

Na základě první definice chápeme obecnou češtinu jako nespisovně mluvený jazyk, který se běžně využívá v každodenní komunikaci. V rámci druhé definice si můžeme dovolit

říct, že Zábrana předběhl svoji dobu a využil obecnou češtinu v povídkách jako základ, který rozšířil o slang a profesní mluvu už v letech 1954-1957.

Jako další nespisovný útvar češtiny můžeme uvést slang, který je zde využit. Slang „*má podobu nespis. n. hovorové vrstvy speciálních pojmenování (jednoslovných i frazémů), realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jaz. styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím n. stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či zájmové sféře.*“ (P. Karlík a kol. 2002, s. 405)

V Zábranových povídkách nám dochází, že se slang využívá především v prostředí zaměstnanců továrny, kde se většina povídek odehrává. Jako příklad můžeme uvést: „*Já vim,*“ řek Holub, „*prcat gránych a pálit proud. To ty jo.*“ (J. Zábrana 2012, s. 34) anebo „*Šel a vopřel se vo ponk a zůstal tam stát.*“ (J. Zábrana 2012, s.132). Nebo také můžeme uvést i studentský slang: „*To sis všimnul, že se učim anglinu?*“ (J. Zábrana 2012, s. 99) „*Jó dokud sem byl na fakuli tak to bylo všecko jiný*“ (J. Zábrana 2012, s. 94)

Za zajímavé můžeme považovat i slova z cizích jazyků, která zde byly též využity. Teoreticky by se mohlo jednat o odkaz na samotného Zábranu jako překladatele. Jako příklad můžeme uvést: „*Žasnu, odkud máš tyhle znalosti. Lída přece nosí new look sukně.*“ (J. Zábrana 2012, s. 20)

Ani neologismy se povídkám nevyhnuly. Nalézáme je jako cizí slova, která jsou počestněná foneticky. V tomto případě jsou to slova, která jsou zapsána tak, jak bychom je sluchově zachytili. „*Víš, kolik ženskejch ti za ty dva járy projde na vojně pod rukama?*“ (J. Zábrana 2012, s. 67), „*Vykašlal se na štok a začal pít francouzáka koňaka.*“ (J. Zábrana 2012, s. 148)

4.3.3 JAZYKOVÉ ROVINY

4.3.3.1 ROVINA FONETICKO-FONOLOGICKÁ (HLÁSKOSLOVÍ)

V této rovině se zaměříme na prvky, které se staly odchylkami v rámci spisovné češtiny. Převážně je způsobilo použití obecné češtiny, která tvoří základní kámen Zábranových povídek. Tyto odchylky nalezneme v pásmu řeči postav i v pásmu řeči vypravěče.

Změny samohlásek. V textu nalézáme rozdíl v kvantitě vokálů. Jinak řečeno jedná se o krácení a dlužení samohlásek, kdy text následně vypadá takto: „*Já vim...*“ (J. Zábrana 2012, s. 59)

Další změnou je úžení é → í/ý. Můžeme ji zaregistrovat na konci slova anebo v samotném základu. Úžení se objevuje i v rámci spisovných projevů obecně. Nejčastější typ úžení je právě to koncové. V základu slov se projevuje minimálně, avšak i zde nalézáme výjimky. V povídkách narazíme na obě dvě varianty. Příklad úžení v základu slova: „*Převlíkal jsem se.*“ (J. Zábrana 2012, s. 85). Příklad úžení na konci slova: „*Velký věci se děly,...*“ (J. Zábrana 2012, s. 56), „*Líp než tvýmu starýmu, vid’?*“ (J. Zábrana 2012, s. 140)

Změna ý/í → ej. Stejně jako v předchozím případě nacházíme v textu obě varianty. Na konci slov a v základech slov. „*A na tom furt něco montoval a tím byl jeho život šťastnej*“ (J. Zábrana 2012, s. 299), „*To musí bejt peklo!*“ (J. Zábrana 2012, s. 22) nebo „*...žádná ho nemůžem ani cejtít.*“ (J. Zábrana 2012, s. 54)

Protetické v je další zajímavostí, kterou Zábrana využívá. Vo- namísto o- na začátku slov a po předponě. „*Vocad’ až pocad’.*“ (J. Zábrana 2012, s. 304), „*Vyžle povodstoupilo.*“ (J. Zábrana 2012, s. 309). Spolu s protetickými hláskami nacházíme jev epenteze. V našem případě je vkládána hláska doprostřed slova. Příklad: „*Za sedum minut všechno.*“ (J. Zábrana 2012, s. 124), „*Indije je daleko.*“ (J. Zábrana 2012, s. 105)

Podobnou změnou je použití ou- namísto ú na začátku slov. Jedná se o tzv. diftongizaci neboli využití dvojhlásky. V povídkách ji nalézáme takto: „*...stejně jako ouředníci z ministerstva.*“ (J. Zábrana 2012, s. 227)

Redukce hlásek, vypouštění či elize. Jinak řečeno zjednodušování, které využíváme v rámci neformálních dialogů. Nejčastěji se jedná o souhlásky t, ť, d, d’, k, v, které jsou vynechány na začátku nebo uprostřed slova. Dále jsou to souhlásky j, l, které v běžné řeči nemusíme vyslovit. „*Ale vono skoro dycky sou.*“ (J. Zábrana 2012, s. 33), „*Du s nim do Motola,...*“ (J. Zábrana 2012, s. 45), „*...jako dyby z ní mouchy vyletěly.*“ (J. Zábrana 2012, s. 52), „*...řek a sed si ke mně ke stolu.*“ (J. Zábrana 2012, s. 49)

A jako poslední uvedeme výslovnost přejatých slov. Blíže jsme si ji vysvětlili v rámci neologismů v minulé kapitole. „*Víš, kolik ženskejch ti za ty dva járy projde na vojně pod rukama?*“ (J. Zábrana 2012, s. 67). Jár, z původního slovíčka year, znamená rok. „*Vykašlal se na štok a začal pít francouzáka koňaka.*“ (J. Zábrana 2012, s. 148). Štok označuje Fernet

Stock, značku alkoholického nápoje. „...*jako byl ten Gandy*,...“ (J. Zábrana 2012, s. 105). Gandy označuje Mahátma Gándhího, politického a duševního vůdce Indie.

4.3.3.2 ROVINA MORFOLOGICKÁ (TVAROSLOVÍ)

V rovině morfológické se budeme zabývat ohýbáním a pravidelným odvozováním slov pomocí předpon, přípon a spon. V rámci ohýbání se zaměříme na konjugaci a deklinaci, (časování sloves a skloňování ohebných slovních druhů). V rámci skloňování se setkáme s odchylkami, které se shodují s některými změnami, které jsme zmínili v rovině foneticko-fonologické.

Začneme s deklinací substantiv (skloňování podstatných jmen). Zaměříme se na koncovky, které byly v díle „*pozměněny*,“ a staly se tak odchylkami spisovné češtiny. V Zábranových povídkách se nejčastěji setkáváme s pozměněnými koncovkami instrumentálu plurálu (sedmého pádu množného čísla), které známe jako -ama/-ema a -ma. Jako příklad můžeme uvést: „*Tak ty s holkama*,...“ (J. Zábrana 2012, s. 41), „...*spadly mi pod nohama cihly*...“ (J. Zábrana 2012, s. 161). Pro obecnou češtinu je typické použití tvaru lidí namísto lidé v nominativu plurálu. Tento případ také nacházíme v povídkách.

U deklinace adjektiv (skloňování přídavných jmen) se setkáváme s odchylkou shodnou v rovině foneticko-fonologické. Připomene změnu ý/i → ej. Tato změna je právě charakteristická pro obecnou češtinu. Dále pak se zde můžeme setkat s unifikací koncovek v množném čísle. Tím máme na mysli, že se v obecné češtině nedbá na „přednost“ mužského životného rodu v množném čísle vůči jiným rodům. Je zde využívána koncovka -ý. „*Co ty druhý psi?*“ (J. Zábrana 2012, s. 57)

U deklinace pronomén (skloňování zájmen) můžeme také najít unifikaci. Tentokrát by se jednalo o unifikaci zájmen oni, ony a ona. Nedbá na rody a je místo nich používán ustálený tvar „*voni*“. S touto změnou souvisí i změna ti, ty, ta, kdy se též na místo rozlišení rodů využívá jen jeden ustálený tvar „*ty*“. „...*tak takový sou ty lidi ve*...“ (J. Zábrana 2012, s. 107). V rámci ženského rodu poté dochází ještě k jedné obměně. Jsou využívány tvary „*tý*“ nebo „*tej*“. „...*do tý postele přestane*...“ (J. Zábrana 2012, s. 96). Další společnou změnu nacházíme se substantivy, kdy se v instrumentálu plurálu využívá koncovka -ama nebo -ima. „...*šel za nima*...“ (J. Zábrana 2012, s. 37), „...*poskakoval za náma*...“ (J. Zábrana 2012, s. 38). U přivlastňovacích zájmen (můj, tvůj apod.) také dochází ke změnám. Místo standartních tvarů jsou zde využívány tvary „*mý*“ a „*tvý*“. „*Má mý potravinový lístky*.“ (J. Zábrana 2012, s. 148).

U numeralií (číslovek) dochází ke kombinaci s protetickým v-. Vznikají tvary, které jsou též součástí povídek. „...*kleště ve vobouch rukách*,...“ (J. Zábrana 2012, s. 87)

Poslední, na co se v rámci morfologické roviny zaměříme, je konjugace (časování sloves). V povídkách nacházíme mnoho obměn, které se od klasické spisovné češtiny odlišují. Přesto bychom mohli v současné době říct, že tyto hranice jsou mírně narušeny. Jednou z největších problematik je sloveso být.

Se slovesem být jsou spojeny problémy především v rámci jeho role pomocné slovesa u podmiňovacího způsobu. Zábrana ani od této problematiky nezůstal stranou a zahrnul ji do svého díla, kde využívá nespisovný tvar bysme (mluvíme-li tedy o psané formě). „...*jestli bysme radši neměli*...“ (J. Zábrana 2012, s. 38), „...*kdybysme na tebe nedělali*...“ (J. Zábrana 2012, s. 112) anebo „...*abysme se na to podívali*...“ (J. Zábrana 2012, s. 202). U slovesa být dochází k elizi (je vynechána hláska j), kdy následné tvary dostávají podobu „seš“ a „si“ (pořád ve významu existence). „*Když seš vůl, tak seš vůl*,...“ (J. Zábrana 2012, s. 67)

Další zajímavost nacházíme u první osoby plurálu, kdy se v obecné češtině využívá jen koncové -m. Proto většina sloves v tomto tvaru vypadá následovně: „...*co s tím klukem budem dělat*.“ (J. Zábrana 2012, s. 90), „*S těma nehrajem*.“ (J. Zábrana 2012, s. 96). V tomto duchu se nese i změna u třetí osoby plurálu, kdy je u sloves vynecháno koncové -í. „*Voni to maj ženský*...“ (J. Zábrana 2012, s. 96) nebo „...*a dělaj tady taky*...“ (J. Zábrana 2012, s. 129).

Jako poslední bod můžeme připomenout elizi z roviny foneticko-fonologické. Dochází k redukci hlásky l na konci sloves (v první nebo třetí osobě singuláru u maskulin). „...*mi řek, že je mu to líto*.“ (J. Zábrana 2012, s. 79), „...*copak moh někdo*...“ (J. Zábrana 2012, s. 79), „...*sed si vobkročmo*...“ (J. Zábrana 2012, s. 125)

4.3.3.3 ROVINA LEXIKÁLNÍ (SLOVNÍ ZÁSoba)

V této rovině se zaměříme na Zábranovu slovní zásobu. Podle předchozích podkapitol v rámci morfologické a foneticko-fonologické roviny, můžeme velmi snadno odhadnout, že autorova slovní zásoba byla více než obsáhlá. Znalost cizích jazyků také přispěla na jejím obohacení. Připomeňme si, že Jan Zábrana překládal především texty z angličtiny a z ruštiny. V povídkách tyto znalosti využil. Čtenář tedy mohl narazit na nějaké anglické výrazy.

Podívejme se tedy na úryvek z Povídek, přesněji z povídky Kurevská zima. Ukázka nám víceméně naskytne všeobecný pohled na slovní zásobu. Pocítíme dotyk vulgarismů, slangových výrazů a obecné češtiny.

„Ty kurvo, kopnu tě do prdele a vyrazím vodsud', jak jich nebude ráno pětatřicet. Ze svýho tě tady živit nebudem. Tady nejsou žádný Bakulový mrzáci. Tady Franta Konopásek má v partě jenom chlapy, co uměj máknout. U Franty Konopáska se musí makat a né válet si koule. Jak to neumíš, tak táhni do prdele, vodkuď jsi přišel.“ (J. Zábrana 2012, s. 131)

Vidíme, že volba jazykových prostředků je ovlivněna prostředím, ve kterém se děj povídky odehrává. V úryvku se jedná o továrnu s dělníky a jejich nadřízeného, který má podle všeho autoritu plně v rukou. Avšak při bližším zkoumání zjistíme, že daní za tento respekt je jeho neoblíbenost mezi ostatními pracovníky. Volba těchto prostředků poukazuje na syrovost prostředí, tím máme na mysli drsnou realitu té doby.

„Lokál se začal plnit. Přišli šoféři, pár štamgastů a dva páry uňuchňanejch studentickéjch milenečeků, uvzdychanejch a zpitomělejch z odpoledního randění na Vyšehradě. Pak přišel jeden spálenej z plovárny, nahej do půl těla, s chlupatejma prsama, s košilí v ruce a chtěl na Alfrédovi, aby v kuchyni rozbili vejce a dali mu bílek na spálený záda. „Klystýr byste nechtěl?“ řek mu Alfréd s vytaženým obočím. „My jsme pohostinství, my nejsme lazaret. Dojděte si do podolský porodnice. Tam vám na to pustěj rajskej plyn.“ Vypili jsme štoky a ženský ucucávaly Bikavér, bejčí krev.“ (J. Zábrana 2012, s. 143)

Další ukázka je z povídky Peklo peněz. Podrobněji si na ní vysvětlíme další jevy spojené s lexikální rovinou. Z úryvku nám dochází, že se jedná o celkem obsáhlou popisnou pasáž, ve které se dozvídáme něco bližšího o lokálu U Šafaříků. V závěru ukázky si můžeme připomenout jazykovou odchylku výslovnosti přejatých slov (Fernet Stock označován jako štok).

Štok stejně jako Bikavér nám nabízí další zajímavost, které se můžeme v lexikologii věnovat – obrazná pojmenování. S obraznými pojmenováními souvisí primárně tyto pojmy: metafora, metonymie a synekdocha. Metonymii, definujeme jako přenesení významu na základě věcné souvislosti, též se vysvětluje jako přenesení významu na základě vnitřní podobnosti. V souvislosti s úryvkem se tedy zaměříme na štok a bikavér. Tato slova jsou v textu využita jako metonymie. Hrdinové nepijí název, nýbrž alkoholický nápoj, který se nějak jmenuje.

Dále nacházíme synekdochu. Synekdocha je podtyp metonymie (též souvisí s věcnou souvislostí). V textu ji nalézáme ihned na začátku – Lokál se začal plnit. Jedná se o tzv. totum pro parte (nahrazení celku za část). Jako další příklady můžeme uvést: seběhlo se celé město nebo vyhodil celou hospodu.

A jako poslední obrazné pojmenování nalézáme metaforu, jejíž přenesení významu spočívá na základě vnější souvislosti. Pokud zůstaneme u ukázky z povídky Peklo peněz, tak i zde nacházíme menší metaforu, která souvisí s podobností barvy – jeden spálenej z plovárny. Pokud je někdo spálený od sluníčka, vybaví se nám do ruda opálená kůže.

Nyní se zaměříme na příznaky. Příznak v souvislosti s lexikologií můžeme definovat jako symptom, charakteristický rys s určitým významem, známka „něčeho“, postoj mluvčího (kladný nebo záporný) k dané skutečnosti. V povídkách se setkáváme s expresivními příznaky, které vyjadřují buď citově pozitivní postoj, anebo citově záporný postoj. Z ukázky využijeme příklad: „...uňuchňanejch študentickéjch milenečků, uvzdychanejch a zpitomělejch...“ (J. Zábrana 2012, s. 143)

Pocitujeme tu náznak pohrdání či nechuti. Dále bychom mohli zmínit příznak časový, kdy v textu nalézáme kino s časovým příznakem, přesněji archaickým neboli zastaralým. „Naproti je biograf...“ (J. Zábrana 2012, s. 139)

Text povídek je obohacen i zdobnělinou, které mohou vyjadřovat expresivitu. V některých povídkách se dostaneme do dětských let Zábrany, kde jsou zdobněliny hojně využívány při promluvách malého dítěte. „Vymyjí Ježíškovi ruce kysličníkem?“ (J. Zábrana 2012, s. 10) anebo opět „...uňuchňanejch študentickéjch milenečků, uvzdychanejch a zpitomělejch...“ (J. Zábrana 2012, s. 143)

Do povídek se dostává i nářečí ve slově futeř (zimní vichřice). Slovo je typické pro východní Čechy. Do povídky Kurevská zima proniká v podobě dialektu jihovýchodních Čech jako fukejř se stejným významem.

Vedle slangu najdeme i profesní mluvu. Ta je spojená s prostředím továrny s dělníky. Jako příklady slangových a profesních výrazů můžeme uvést: buchar (strojní kladivo), agregát (soustrojí, svařovací agregát), vercajk (náradí), šichta (směna), cágl (sochor).

Mimo češtiny a angličtiny nacházíme v povídce V noci u pece i slovenštinu, která naznačuje původ jedné z postav. „Všecko jídlo ma zebralei. A bol som zavretý. Snědli to sami. Zkasírovali všetko.“ (J. Zábrana 2012, s. 101)

Můžeme zmínit i frazémy (víceslovná pojmenování s obrazným významem). „...*běhal jsem vod čerta k d'áblu...*“ (J. Zábrana 2012, s. 91) nebo „...*ale ty seš kráva*“ (J. Zábrana 2012, s. 22)

A jako poslední zajímavost bychom mohli zmínit přísloví z kapitoly *** (Začalo to 27. června), se kterým se dokonce setkáváme v latinském znění: „Repetitio est mater studiorum.“ Jehož doslovný překlad zní: „Opakování je matka studia.“ Znamé spíš jako: „Opakování je matkou moudrosti.“

4.3.3.4 ROVINA SYNTAKTICKÁ (SKLADBA)

Na závěr rozboru povídek se budeme věnovat syntaktické rovině, kdy se podíváme na skladbu textu. Co v něm nacházíme a jak na nás jako na čtenáře může působit.

Pokud bychom se vrátili k podkapitole, která se věnuje formální stránce textu, zjistíme, že značná členitost odstavců (kvůli dialogům a stručným popisným pasážím) způsobí, že ve většině textu jsou použity věty jednoduché. Následně můžeme říci, že užitím obecné češtiny dochází k častým odchýlkám od pravidelných větných vazeb, kterým se bude věnovat později.

Dialogy mezi postavami, při čtení textu, nejsou zvláště složité. Primárně jsou tvořeny jednoduchou otázkou a stručnou odpovědí. Často, mezi jednotlivými promluvami postav, nacházíme doplnění vypravěčem, které upřesní, jaká postava promluvila a jakým způsobem. Přesněji se jedná o tzv. verba dicendi (slovesa mluvení), jež vypravěč použije, aby vyjádřil mluvu postavy a způsob jejího projevu. Zda je postava rozzlobená, šťastná, jestli koktá atd.

V některých promluvách může čtenář pocítit emoce dané postavy. Důkazem může být parcelace textu (rozčlenění textu), která může vyjádřit postoj k určité situaci. Ve spojení s verby dicendi čtenář pochopí náladu postavy. Případně mu umožní se do ní snáze vcítit. Jako příklad můžeme uvést Šulce a jeho reakci na karetní hru mariáš.

„*To určitě.*“ *Šulc blahobytně zívnuł. Pleskal si při tom otráveně na pusu a pak si pohladil pleš.* „*To určitě. Černýho Petra. Celej žhavej. Proto sem chodim.*“ (J. Zábrana 2012, s. 143)

V popisných pasážích textu nacházíme častěji souvětí. Jedná se především o souvětí souřadná. Hlavní věty jsou na sebe často navázány slučovacím nebo vylučovacím poměrem (za využití spojek „a“ či „nebo“). V Zábranových povídkách můžeme nalézt i syntaktickou figuru asyndeton. Tato figura je založena na spojení slov, frází nebo vět bez použití spojky.

Následně si můžeme všimnout velkého množství shodných i neshodných atributů (přívlastků), které nám přibližují vzhled postav nebo místa, která jsou popisována.

„Čubička špacírovala mezi stolkama, šmidlala o sto šest, třepala kumštýřsky podstříženejma vláskama a to její kulhání se tak vylepšilo, ...“ (J. Zábrana 2012, s. 147)

„Chodili jsme tam moc rádi a hroznýho mláďi jsme tam proseděli a pročuměli při kartách a jiný zábavě.“ (J. Zábrana 2012, s. 139)

„Kolem bagru byly vyházený hromady písku, starý hromady už docela suchý a šedý, ale písek vybagrovanej ten den byl ještě temnej a vlhkej. U bagru stál transportér s gumovým pásem, ...“ (J. Zábrana 2012, s. 157)

Jako poslední zbývají odchylky od větné stavby, které lze v povídkách nalézt. Opět za to můžeme poděkovat autorově bohaté slovní zásobě, která nám umožní tyto jevy prozkoumat blíže. V textu můžeme najít tzv. motivované odchylky. Nejsou považovány za chybu, jen pouze aktualizují danou výpověď. Můžeme například uvést elipsu (výpustku), parentezi (vsuvku) anebo apoziopcezi (neukončenou výpověď).

- Příklad apoziopceze: *„To bych radši živou... když už...“* (J. Zábrana 2012, s. 12)
- Příklad elipsy: *„Ted' tam zavíraj o půlnoci nebo nejdýl v jednu, ale v tom dvaapadesátym mívali otevřino do čtyř; ...“* (J. Zábrana 2012, s. 138) → vypuštění slova: v jednu (hodinu)
- Příklad parenteze: *„Šafařík – jestli jste tam nikdy nebyli – je prima podnik, ...“* (J. Zábrana 2012, s. 138)

4.3.3.5 SHRNUŤI POZNATKŮ Z JAZYKOVÝCH ROVIN A JEJICH VLIV NA ČTENÁŘE

Rozbory jednotlivých jazykových rovin dokládají, že jsou silně ovlivněny obecnou češtinou. Čtenář je velmi ovlivněn výslovností slov, nicméně mu to nemusí být cizí.

Fonetická rovina nám ukázala rozdíly v kvantitě samohlásek, dále pak změny ý/í → ej a ú → ou, výslovnost protetického v- a další. Tyto změny by neměly, dle mého názoru, být čtenáři nepříjemné. Vzhledem k tomu, že je s velkou pravděpodobností sám uplatňuje v neformální komunikaci.

V rámci roviny morfologické se změny nejčastěji vyskytují u koncovek instrumentálu plurálu, kdy se namísto spisovných koncovek využívají koncovky: -ema/-ama a áma/-ima.

U sloves se hlavní změna děje v rámci podmiňujícího tvaru pomocného slovesa být, tedy tvaru bychom. Tem je nahrazován nespisovným tvarem bysme. Stejně jako u fonetické roviny věřím, že se jedná o jevy, které by čtenáři neměly být cizí.

Rovina lexikální by mohla pro čtenáře býti větším oříškem. Tvary obecné češtiny, slang, vulgarismy, slova v angličtině, slovenštině, popřípadě v latině, by mohly čtenáře mírně odradit. Avšak použitá slovní zásoba jen podtrhává skutečnost, kterou se nám autor snažil vylíčit. Popsat surovou realitu, která má na čtenáře nějak zapůsobit.

Rovina syntaktická, vzhledem k členitosti textu, ovlivňuje rychlost čtení a emoce čtenáře. Odchytky společně s popisem děje vypravěče podtrhávají využitou slovní zásobu Jana Zábrany a vytváří tak dílo, které silně připomíná deníky o jeho životě. Využití elips, parentezí a apoziopézí je prakticky v každém epickém a lyrickém žánru, proto určitě nemohou způsobit žádnou škodu během četby.

ZÁVĚR

Motivací pro tuto kvalifikační práci je osobní zájem o žánr povídky. Primárně se zaměřením na české autory a jejich slovní zásobu.

Problematika vymezení povídky je dána rozsahem. V Čechách se, při bližším zkoumání, velmi často zaměřuje s novelou než li s románem. Román je charakteristický pro svoji složitost a rozsah. V rámci historického vývoje proto po většinu času dominoval, a dnes tomu není jinak. Stále si drží postavení dominantního žánru ve světové literatuře, která se k nám dostává díky překladům. Naproti tomu novela je pro povídku více rovnocenným soupeřem. Oba žánry jsou typické pro jejich krátkost. Ovšem z komparace, kterou jsme provedli, můžeme usoudit, že povídka dává autorovi více svobody. Především v rovině vypravěče, který není svázán sledem událostí, které akcelerují tok vyprávění jako v novele. Povídka nabízí přirozený vývoj příběhu a více popisných pasáží, což je pro náročnějšího čtenáře lákavější než li pro příležitostného. Proto by se dala označit za více rozsáhlejší žánr, než je novela. Zvážíme-li i možnost vzniku různých cyklů.

Život Jana Zábrany a jeho tvorba jsou nedílnou součástí díla Povídky. Již v dětství projevil nadání pro psaní. Avšak Únorový převrat v roce 1948 tento dar jistým způsobem omezil. Nástup komunistického režimu znamenal těžké časy pro rodinu Zábranových. Nevstoupení do strany a zatčení rodičů velmi ovlivnilo život Jana Zábrany. Nemožnost dokončit vysokoškolské vzdělání a zkonfiskování majetku donutily mladého autora přestěhovat se a vyučit se zámečnickem. Všechny tyto události se staly hlavními důvody, proč cítil odpor ke komunismu. Ale i přes nevlídné podmínky se mu podařilo uspět jakožto překladateli cizojazyčné literatury. Do 60. let úzce spolupracoval s Josefem Škvoreckým na detektivních prózách. Nicméně se rok 1968 stal další hořkou skutečností. Emigrace jeho přátel, strach o rodinu a zdravotní stav se postupně autorovi stávaly osudnými.

Pro analýzu povídek bylo velmi důležité období 50. let. V té době se propagoval budovatelský román. Měl zachycovat prostředí venkova a továren spolu s pro-komunisticky smýšlejícími lidmi. Budovatelský román značně ztrácel na pravdivosti. Proto ho bylo důležité komparovat s povídkami Jana Zábrany. Při bližším zkoumání díla se autor snažil zachytit surovou realitu. Práci v továrně rozhodně nepopisoval jako lehkou, nýbrž jako těžkou až odpuzující. Své kolegy popisoval, tak jak je sám vnímal. Protože byl v rozepři se socialistickým realismem, bylo mu zakázáno toto dílo publikovat. Proto vyšlo až posmrtně v 90. letech.

Při analýze vypravěčské formy jsme zjistili, že dokládá autobiografické prvky. Použitá jména a místa opět dokazují, jak se Jan Zábrana snažil vše pravdivě popsat. V textu se nejvíce projevila ich-forma. Autor popisoval nejen události kolem sebe, ale i své myšlenky. Nicméně tato skutečnost nečiní z autora hlavního hybatele děje. Tuto funkci přebírají jiné postavy se svými dialogy. Zábrana proto spíše vypadá jako nestranný pozorovatel, který se občas vmísí do děje. Tento prvek podporuje teorii „svobodnějšího vypravěče“, kterou jsme naznačili v problematice vymezení povídky.

Obecná čeština společně se slangem a profesní mluvou hojně přispěla ke vzniku díla. V rámci pozorování jazykových rovin jsme objevili velké množství nespisovných prvků. Jejichž využitím umožnil autor čtenáři vytvořit si subjektivní názor na postavy. Primárně se tyto prvky nacházely v promluvách postav, které nám svými dialogy popisovali prostředím. Z nespisovných útvarů je obecná čeština nejvíce zastoupená, jak na našem území, tak i povídkách Jana Zábrany. Odráží se v rovině foneticko-fonologické, morfologické a lexikální. Při bližším zkoumání lexikální roviny jsme našli již zmíněný slang a profesní mluvu. Především se jedná o názvy náradí či strojů, které jsou v továrnách využívány.

Zábranova volba jazykových prostředků, formy vypravěče a popisování událostí by mohla být zanesena do jeho deníků, kdy bychom mohli tvrdit, že se vážně jedná jen o další jeho zápis.

RESUMÉ

V této klasifikační práci, jsme přiblížili žánr povídky, novely a románu. Primárně jsme se zaměřili na povídky. Provedli jsme komparace těchto jednotlivých literárních žánrů a zjistili jejich historický vývoj, postavení a uplatnění ve světové a české literatuře.

Dále jsme se blíže seznámili s autorem Janem Zábranou. Přesněji jsme zkoumali jeho život a celoživotní tvorbou. Zjišťovali jsme, jakým způsobem ho ovlivnil nástup komunismu po roce 1948 a 1968.

V poslední části práce jsme prováděli rozbor povídek. Dokázali jsme blíže charakterizovat využití jazykové prostředky a vypravěčskou formu, které jsou pro toto dílo zásadní. Zkoumali jsme, jak se Jan Zábrana snaží zachytit skutečnou realitu, v porovnáním s budovatelským románem, který na pravdivosti velmi ztrácel. Tato zjištění potvrdila možné důvody, proč nemohly být Zábranovy povídky vydány v 50. letech.

Resumé

In this thesis, we closely focused on the genre of short story, novella and novel. Primarily, we have focused on the short story. We made comparisons of these individual literary genres and found out their historical development, position and application in Czech literature and world literature.

In the next part, we got to know the author Jan Zábrana. More specifically, we examined his life and lifetime of work. We found out how he was influenced by the onset of communism after 1948 and 1968.

In the last part of the thesis, we conducted an analysis of short stories. We were able to characterize in more detail the linguistic devices used and the narrative form, which are essential to this work. We have examined how Jan Zábrana tries to capture the real reality, in comparison with the constructionist novel, which lost much of its truthfulness. These findings confirmed possible reasons why Zábrana's short stories could not be published in the 1950s.

SEZNAM LITERATURY**Odborná literatura a prameny**

1. KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 604 s.
2. MOCNÁ, Dagmar a Josef PETERKA. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, 699 s.
3. OUŘEDNÍK, Patrik. PREZYDENT, NEBO KROKADÝL?: (ke sporu o autorství jednoho překladu). In: *Kritická Příloha 7: Revolver Revue*. Praha: Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1997, s. 108-119.
4. PILAŘ, Martin. *Pokus o žánrové vymezení povídky*. Ostrava: Sfinga, 1994, 116 s.
5. ZÁBRANA, Jan, Jan ŠULC a Dušan KARPATSKÝ. *Celý život: výběr z deníků 1948-1984*. Vyd. 3. Praha: Torst, 2001, 1071 s.
6. ZÁBRANA, Jan, Marie ZÁBRANOVÁ a Jan ŠULC, ed. *Povídky*. Praha: Torst, 2012, 344 s.
7. ZÁBRANOVÁ, Eva. *Flashky*. Praha: Torst, 2014, 135 s.

Internetové zdroje

1. KISIL, Aleš. Jistota nejhoršího. *Česká televize: iVysílání* [online]. Česká televize, c1996-2021, 2008 [cit. 2022-06-29]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10123304226-jistota-nejhorsiho/>
2. SVOZIL, Bohumil. Jan Zábřana. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. ÚČL AV ČR, 2011, 1998 [cit. 2022-06-26]. Dostupné z: http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1166&hl=Jan%20Z%C3%A1břana%20&fbclid=IwAR0rZ9Ij5kNcQuW6qqYaDUBsPMQCXhvUYZuEDuto261P-ppOqseb_EeuYnY
3. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV, lexikografický kol. Agregát. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011 [cit. 2022-6-26]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=agreg%C3%A1t&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no&fbclid=IwAR0GHS6Yd-IWqXNhdzIqYm0zunPL9kJIEGduHqogCE0kTi5TxWx2gFQkCzQ>
4. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV, lexikografický kol. Buchar. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011 [cit. 2022-6-26]. Dostupné z: https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=buchar&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no&fbclid=IwAR2cfBtSP2S-MSp2nLNPq3A2Zy6VL5wBsBfmIk_CMBwOJCMRjXk-0MXLy2c
5. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV, lexikografický kol. CágI. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011 [cit. 2022-6-26]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=c%C3%A1gl&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no&fbclid=IwAR2Pe4qouUZv4CX0dj8IZRy9-TnedtMLk1riWwGLoDqzmVf2WurGa4avT3Y>
6. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV, lexikografický kol. Futeř. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011 [cit. 2022-6-26]. Dostupné z: https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=fute%C5%99&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no&fbclid=IwAR0krlszTtOf5K8hLxWfM3Kku6L5S0StzkURd5_Z9SGjA36F9yTDXF9Dirk
7. ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV, lexikografický kol. Povídka. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 2011 [cit. 2022-6-26]. Dostupné z: https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=pov%C3%ADdka&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no&fbclid=IwAR2KsRkWEQvEercEZJv6-pS5ql-2fjTsSKLmXx8dmcnV_tsMJUn1oTYNKBw